

RapM

REFUGI ANTIAERI DE LA PLACETA MACIÀ

GUIÓ VISITA / RECURSOS PEDAGÒGICS

Sant Adrià de Besòs

1. REBUDA A LA CARTELLERA:

LLOC DE L'ACTIVITAT

Planell del Pla de Besòs, 1936-39 (anvers cartellera).

GUIÓ DE L'ACTIVITAT

- El barri de Sant Joan Baptista (naixement i consolidació).
- Les fàbriques: de símbols de progrés a objectius militars.
 - Guerra civil / guerra convencional.
 - La guerra civil espanyola: un gran camp d'entrenament per la Segona Guerra Mundial.
 - La guerra total aèria: de Gernika a Síria.
 - Tipus de bombes emprats: efectes sobre els edificis i les persones.
 - Panets i espardenyes: els nens de la guerra.
 - El paper dels testimonis avui.
 - Tothom té dret a accedir a la cultura.
- Els dos marges del riu (d'obriers industrials i botiguers d'una banda, a pagesos, pescadors, traguers i vaquers de l'altra).
- El Camp de la Bota: la primera postguerra.
 - El Camp de la Bota avui.

OBJECTIUS PEDAGÒGICS

- **Ubicació de l'espai en el temps (Sant Adrià de Besòs avui i a 1938).**
- **Ubicació del conflicte en el temps (els bombardeigs de població civil a 1938 i avui).**
- **Introducció al intercanvi intergeneracional (el treball dels testimonis).**
- **Usos socials del patrimoni: el lliure accés de tot tipus de públics al Refugi en igualtat de condicions.**

2. VISITA AL REFUGI ANTIAERI:

LLOC DE L'ACTIVITAT

Interior del Refugi Antiaeri.

GUIÓ DE L'ACTIVITAT

- De Ramon Parera a Joan Maymó: peculiaritats del refugi.
 - Dues galeries, i a poca profunditat.
 - Tipus d'espais dins el refugi.
 - La ciutat construïda enfront de la ciutat en construcció, o per què han desaparegut tants refugis.
- Les paves de Mussolini.
 - Quant temps durava un raid aeri ?
 - Bombardeigs diürns i nocturns.
 - La Defensa Aèria al barri: en Trotsky.
- L'associacionisme a Catalunya: la construcció col·lectiva dels refugis.
 - Construir sota les bombes.
 - Estudis de resistència del formigó.
 - Com es feia la volta catalana.
 - Aire i llum dins el refugi: la habitabilitat.
- L'audiovisual: veient i sentint les bombes.
 - Haurà caigut a casa?
 - El treball de les dones a fàbriques i camps.
- Espai públic / espai privat: la casa derruïda com a símbol de l'horror dels bombardeigs.
 - Per què no hem posat imatges de morts al refugi.
 - L'empremta d'en Trotsky

- Quanta gent s'aixoplugava al refugi?
 - Diferències d'ús dels refugis entre 1937 i 1938.
 - La presència obligada dels matalassos.
- La difusió de la protecció.
 - Les recomanacions a la població civil.
- Nens als refugis: testimonis gràfics d'ahir i d'avui.
- No els van poder matar tots: invitació a veure el documental.
 - Per què hi ha tan poques fotos de refugiat.

OBJECTIUS PEDAGÒGICS

- **Estudi del conflicte: els bombardeigs de Barcelona i la seva àrea metropolitana. Mesures de Defensa Passiva i Activa.**
- **Formes d'organització social davant del conflicte: la construcció col·lectiva.**
- **Formes d'organització social davant del conflicte: la vida quotidiana al refugi.**
- **Formes d'organització social davant del conflicte: el treball de les dones a fàbriques i camps.**
- **Relacionar un element patrimonial (el refugi) amb l'esforç d'un col·lectiu (els veïns).**
- **L'empremta d'en Trotsky: la força de l'anècdota en l'aprenentatge de la història.**
- **Intercanvi d'experiències en el temps: els dibuixos dels nens.**

DURADA DE L'ACTIVITAT

1/2h

3. PROJECCIÓ DEL DOCUMENTAL (CASAL DE CULTURA):

LLOC DE L'ACTIVITAT

Sala d'audiovisuals del Casal de Cultura.

GUIÓ DE L'ACTIVITAT

- Projectió del documental "Els nens del Pla de Besòs".

OBJECTIUS PEDAGÒGICS

- **Intercanvi d'experiències intergeneracional: els nens de la guerra adrianencs parlen als nens d'avui.**

LOGÍSTICA DE LA VISITA

A partir de l'emergència sanitària pel Covid-19, i mentre durin les diferents fases de desconfinament, cal respectar la distància social bàsica de seguretat, compresa en un metre i mig entre persones. Això fa canviar el nombre de visitants que poden accedir de forma presencial a un recurs tancat i estret com el Refugi antiaeri a un **màxim recomanat de deu persones alhora**. Aquest nombre de visitants es pot mantenir als altres dos escenaris de la visita, és a dir, tant a l'exterior del refugi, al voltant de la cartellera, com a la sala d'audiovisuals del Casal de Cultura.

RECURSOS DE REFERÈNCIA:

REFERENTS BIBLIOGRÀFICS:

Bibliografia bàsica sobre refugis antiaeris:

- Santiago i Elisenda ALBERTÍ, **Perill de bombardeig! Barcelona sota les bombes (1936-1939)**, Ed. Albertí, 2005.
- Joan VILLARROYA, **Els bombardeigs de Barcelona durant la Guerra Civil (1936-1939)**, Ed. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1999.
- Judit PUJADÓ, **Contra l'oblí, els refugis antiaeris poble a poble**, Ed. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2006.
- Judit PUJADÓ, **El llegat subterrani, els refugis antiaeris de la Guerra Civil**, Ed. Ara llibres, Barcelona, 2008.
- Judit PUJADÓ, **Refugis i valors**. dins el llibre **La ciutat i la Memòria Democràtica (Espais de lluita, repressió i resistència a Barcelona)**, Ed. Col·lectiu Desafectos, Barcelona, 2009.
- Montserrat ARMENGOU - Ricard BELIS, **Ramon Perera, l'home dels refugis**, Ed. Rosa dels vents, Barcelona, 2008.
- Josep Mª CONTEL, **Gràcia, temps de bombes, temps de refugis. El subsòl com a supervivència**, Ed. Taller d'Història de Gràcia, Barcelona, 2008.
- Pep MARTÍNEZ, **L'Ajuntament republicà i els seus alcaldes**, Ed. Ajuntament de Sant Adrià de Besòs, 2006.

- V.V.A.A, **Tres dies de març, bombes sobre Barcelona**, Ed. Memorial Democràtic, Barcelona, 2008.
- V.V.A.A, **La Barcelona rebelde, guía de una ciudad silenciada**, Ed. Octaedro, Barcelona, 2003.
- V.V.A.A, **Quan plovién bombes (catàleg exposició)**, Ed. Museu d'Història de Catalunya, Barcelona, 2007.
- V.V.A.A, **La vida sota les bombes**, Ed. Primera Plana, Barcelona, 2008.

Bibliografia bàsica sobre Guerra Aèria i Guerra Civil a Catalunya:

- David GESALÍ – David ÍÑIGUEZ, **La Guerra Aèria a Catalunya (1936-1939)**, Ed. Rafael Dalmau, Barcelona, 2012.
- Josep Mª SOLÉ SABATÉ – Joan VILLARROYA, **España en llamas, la Guerra Civil desde el aire**, Ed. Temas de hoy, Madrid, 2003.
- José Luis INFIESTA - José COLL, **Bombardeos del litoral mediterráneo durante la Guerra Civil (Volumen 1 y 2)**, Ed Quirón, Valladolid, 1998.
- Peter ELSTOB, **La Legión Cóndor (España 1936-39)**, Ed. San Martín, Madrid, 1973.
- Alcofar NASSAES, **La aviación legionaria en la guerra española**, Ed. Euros, Barcelona, 1975.
- Adolf GALLAND, **Los primeros y los últimos**, Ed. Luis de Caralt, Barcelona, 1974.
- Josep Mª SOLÉ SABATÉ – Joan VILLARROYA (directors), **Breu història de la Guerra Civil a Catalunya**, Ed. 62, Barcelona, 2005.
- Antony BEEVOR, **La Guerra Civil española**, Ed. Crítica, Barcelona, 2005.
- Fernando PUELL – Justo A. HUERTA, **Atlas de la Guerra Civil española. Antecedentes, operaciones y secuelas militares (1931-1945)**, Ed. Síntesis, Madrid 2007.

Bibliografia bàsica sobre el Camp de la Bota:

- Rosa DOMENECH, **El Camp de la Bota, entre els afusellaments i el Fòrum**, Ed. Hacer, Barcelona, 2005.
- Josep Mª MONFERRER, **El Camp de la Bota, un espai i una memòria**, Ed. Octaedro, Barcelona, 2012.

- Jordi VILALTA, *El Camp de la Bota, l'altra memòria de Sant Adrià de Besòs* dins el llibre *Els pobles perduts (30 indrets oblidats de Catalunya)*, Ed. Sidillà, La Bisbal d'Empordà, 2012.

REFERENTS CINEMATOGRAFICS / MATERIAL A YOUTUBE:

- **Els nens de Pla de Besòs**, Sant Adrià de Besòs, 2007. Direcció: Coni Docolomansky i Bàrbara Ribó. Gènere: Documental, 25:18 min.

Sinopsi: Cinc nenes i nens adrianencs de la Guerra Civil expliquen com es vivia sota els bombardeigs dels anys 1937 i 1938 a Sant Adrià, llavors anomenat Pla de Besòs. Parlen també de com jugaven, dels problemes per trobar menjar i dels afusellaments del Camp de la Bota tot just acabada la guerra. Aquest documental va rebre un premi al 34è Festival FILMETS de l'any 2009.

 - **Documental sencer a Youtube**
<https://www.youtube.com/watch?v=O9ygbMqJ2ic&t=73s>
 - **Documental sencer a la web del Refugi:**
<https://www.refugi.sant-adria.net/galeria.html>
- **El Refugi antiaeri de la placeta Macià 1938**, Sant Adrià de Besòs, 2010. Direcció: Jaume Ribó i Jordi Vilalta. Gènere: Documental, 29:04 min.

Sinopsi: Testimonis de la Guerra Civil, historiadors, mestres, polítics locals i responsables d'entitats i institucions directament relacionades amb el projecte opinen sobre la dinamització del Refugi antiaeri de la placeta Macià (RapM) dins el marc de la Xarxa d'Espais de Memòria Democràtica de la Generalitat de Catalunya, fent especial èmfasi amb el tarannà inclusiu i pedagògic d'aquest projecte de recuperació de la memòria local adrianenca. Documental realitzat per a la televisió.

 - **Documental sencer a la web del Refugi:**
<https://www.refugi.sant-adria.net/galeria.html>
- **La guerra aèria**, episodi 06 del programa *Espais de Memòria*, 2010. Direcció: Jordi Palau i Jordi Casadevall. Gènere: Documental, 28:02 min.

Sinopsi: Refugis antiaeris per protegir la població civil, túnels de metro reconvertits en refugis, bateries antiaèries per defensar activament la ciutat, bombardejos indiscriminats i massius sobre la població civil, Barcelona i la seva àrea metropolitana varen patir un autèntic infern.

Agraïments: Xavier Domènech, Carme Miró, Jordi Vilalta, Josep Maldonado, Ricard Conesa, Museu d'Història de Barcelona, Ajuntament de Sant Adrià de Besòs.

 - **Documental sencer a Youtube:**
<https://www.youtube.com/watch?v=aCZlvOdychE>

- **Deixa'm la teva pell (Pla de Besòs 1936-1939)**, Sant Adrià de Besòs, 2011-12. Direcció: Antonio Carrasco (AMPA IES Vázquez Montalbán). Gènere: Documental ficcionat, 1:00:34 min.

Sinopsi: L'Adrià és un nen com tants altres, al que un bon dia l'arrossegueu a visitar un refugi antiaeri. Durant la visita, l'acompanya la seva inseparable videoconsola. Un toc d'atenció i comença a escoltar. Les paraules d'uns avis a una conferència, el transporten a un altre època ficant-se a la pell d'aquelles persones. La seva percepció sobre el seu entorn més proper, canvia per sempre. Pel·lícula documental basada en testimoniatges sobre els bombardeigs a l'actual Sant Adrià de Besòs, durant la Guerra Civil. Document realitzat des de l'AMPA del IES Vázquez Montalbán. Premi ciutat de Sant Adrià 2013.

- **Documental sencer a Youtube:**

<https://www.youtube.com/watch?v=Da0TRm4x5GU>

- **Gernika. El bombardeo**, Euskadi, 2007. Direcció: Alberto Rojo. Gènere: Documental, 56:02 min.

Sinopsi: "Gernika" té un significat a tot el món, lligat al quadre de Picasso, convertit en símbol del horror de la guerra. Avui tenim els recursos i els mitjans per explicar la versió definitiva del que va passar, l'origen del símbol. Amb el testimoni dels darrers supervivents, la investigació d'arxius fotogràfics i fílmics, incloent imatges en color, les opinions dels experts, els testimonis de pilots, i la reconstrucció del bombardeig basada en dades històriques i emprant tècniques de imatge virtual.

- **Documental sencer a Youtube:**

<https://www.youtube.com/watch?v=DX3hk0bcc9M>

- **Els anys del silenci**, Barcelona, 2009. Direcció: Marcel Leal. Gènere: Curtmetratge / Drama, 18:49 min.

Sinopsi: En plena postguerra, una remor greu crida l'atenció d'un nen, descobrint la seva mare mirant angoixada per la finestra. Incòmodes, els adults justifiquen que deu ser una tempesta llunyana, però aviat descobrirà què s'amaga realment rere l'estrany soroll, canviant la seva vida per sempre.

- **Curtmetratge sencer a Youtube:**

https://www.youtube.com/watch?v=-2qzHU_4MpY

REFERENTS EN NOVEL·LA GRÀFICA I CÒMIC:

- **¡No pasarán! Las aventuras de Max Fridman**. Autor: Vittorio Giardino, 2013. Ed. Norma Editorial (edició integral), 240 pàg.
- **ISBN:** 978-84-679-0671-4

- **Sinopsi:** Tardor de 1938. Espanya es troba en plena Guerra Civil quan Max Fridman, excombatent de les Brigades Internacionals, es veu obligat a tornar a Barcelona, a la recerca d'un antic company d'armes que ha desaparegut. El seu periple el portarà fins la batalla l'Ebre, i l'obligarà a arriscar la seva pròpia vida para saber la veritat sobre el destí del seu amic.
- **La muerte de Guernica.** Autor: José Pablo García, 2017. Ed. Debate, 96 pàg.
- **ISBN:** 9788499927435
 - **Sinopsi:** La destrucció de Gernika el 26 de abril de 1937 va quedar gravada a foc a la consciència europea: fou la primera ciutat «oberta» pràcticament arrasada en un bombardeig. Van ser tres hores de bombes i metrallaments en vols rasants, un atac perpetrat en dia de mercat, que més tard seria objecte d'una terrible campanya de manipulació. Una adaptació d'un assaig de Paul Preston, considerat com un dels hispanistes de més gran prestigi internacional.
- **La Sombra del Cóndor: Tomo 1 (1936. Bajo un cielo español).** Autor: Gerardo Balsa, 2013. Ed. Trilite Ediciones, 56 pàg.
- **ISBN:** 978-84-16249-41-1
 - **Sinopsi:** *La Sombra del Cóndor* és una trilogia emmarcada en la Guerra Civil espanyola. En aquest primer volum, trobem dues històries paral·leles que enfronten als cels d'Espanya a dos homes en bàndols oposats: Dieter von Moltke, un aristòcrata alemany, pilot de la Legió Còndor, i Pedro Goya, un jove mecànic republicà, que es convertirà en artiller de la esquadrilla Malraux.